

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

[૨૦૧૭] ૧૪ એસ.સી.આર. ૧૦૭

હરપાલ સિંઘ

વિરુદ્ધ

અશોક કુમાર અને અન્ય

(સિવિલ અપીલ નં. ૨૨૯૬૭/૨૦૧૭)

૧૫ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭

[દીપક મિશ્રા, સી.જે.આઈ., એ. એમ. ખાનવિલકર અને

ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ, જે.જે.]

દિલ્લી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ – કલમ-૧૮૫ – હેઠળનો બાધ – ક્યારે આકર્ષાય – ઠરાવ્યું: ૧૯૫૪ના અધિનિયમના હેતુ માટે 'જમીન' ગણાવા માટે, જમીન આ અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત હેતુઓ માટે ધારણ કરેલી અથવા કબજામાં હોવી જોઈએ – જ્યાં જમીન આવા કોઈ હેતુ માટે વપરાતી નથી અને તેના પર બાંધકામ કરવામાં આવ્યું છે, તે ખેતીની જમીન મટી જશે – અને એકવાર ખેતીની જમીન તેનું મૂળભૂત લક્ષણ ગુમાવે અને અધિકૃત/અનધિકૃત વસાહતોમાં ફેરવાઈ જાય, ત્યારે પ્લોટ ધારકોના વિવાદો મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ દ્વારા નક્કી કરી શકાય નહીં અને સિવિલ કોર્ટ દ્વારા ઉકેલવા જોઈએ – આમ, કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાય નહીં – પ્રસ્તુત કિસ્સામાં, પ્રતિવાદીઓએ સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ-૬ હેઠળ કબજા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો – જોકે, પ્રશ્નવાળી જમીન ખેતી વિષયક પ્રકૃતિની રહી ન હતી અને તેથી, ૧૯૫૪ના અધિનિયમ દ્વારા સંચાલિત ન હતી – પરિણામસ્વરૂપ, કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાયો ન હતો – ડિકીના અમલીકરણ સામે અપીલકર્તા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો વાંધો પાયાવિહોણો હતો – સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટ, ૧૯૬૩ – કલમ-૬.

ડિકી – અમલીકરણ અદાલત સમક્ષ પડકાર – માટેના ગ્રાઉન્ડ – ઠરાવ્યું: ડિકીની માન્યતાને અમલીકરણ અદાલત સમક્ષ માત્ર સહજ અધિકારક્ષેત્રના

અભાવના આધારે જ પડકારી શકાય છે જે ડિક્રીને અમાન્ય ઠેરવે છે.

પ્રતિવાદીઓ-વાદીઓએ સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટ, ૧૯૬૩ની કલમ-૬ હેઠળ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કબજા માટેનો દાવો દાખલ કર્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા દાવો એકપક્ષીય રીતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિવાદીઓએ ડિક્રીના અમલીકરણ માટેની કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી. અપીલકર્તાએ એવા ગ્રાઉન્ડ પર વાંધો દાખલ કર્યો હતો કે દાવો કરેલી જમીન ખેતીની જમીન હોવાથી, દિલ્લી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ની કલમ-૧૮૫ હેઠળ સિવિલ દાવો બાધિત હતો. અમલીકરણ અદાલત દ્વારા વાંધો ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાએ અમલીકરણ અદાલતના ઉક્ત આદેશને હાઈકોર્ટ સમક્ષ આર્ટિકલ ૨૨૭ હેઠળ પિટિશન દાખલ કરીને પડકાર્યો હતો, જે ફગાવી દેવામાં આવી હતી. તેથી, વર્તમાન અપીલ.

અપીલ ફગાવી દેતા, અદાલતે ઠરાવ્યું:

૧.૧ કાયદાની સ્થિતિ એવી છે કે જ્યાં જમીનનો ઉપયોગ લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ હેઠળ નિર્ધારિત કોઈપણ હેતુ માટે કરવામાં આવ્યો નથી અને તેના પર બાંધકામ કરવામાં આવ્યું છે, ત્યાં તે ખેતીની જમીન મટી જશે. એકવાર ખેતીની જમીન તેનું મૂળભૂત લક્ષણ ગુમાવે અને તેને પ્લોટમાં વિભાજિત કરીને

અધિકૃત/અનધિકૃત વસાહતોમાં ફેરવવામાં આવે, ત્યારે પ્લોટ ધારકોના વિવાદો મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ દ્વારા નક્કી કરી શકાય નહીં અને સિવિલ કોર્ટ દ્વારા ઉકેલવા જોઈએ. અધિનિયમની કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાય નહીં. [પેરા ૬] (૫૪૮-ઈ-જી; ૫૪૯-એ-બી)

૧.૨ વર્તમાન કેસમાં, અમલીકરણ અદાલત દ્વારા અમલીકરણ સામેના વાંધા પરના તેના નિર્ણય દરમિયાન જે હકીકતનું તારણ કાઢવામાં આવ્યું હતું તે એ છે કે જમીન ખેતીની જમીન મટી ગઈ હતી અને ૧૯૫૪ના અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત હેતુઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો ન હતો. ઉક્ત તારણોને આ કાર્યવાહીમાં સીધી રીતે પડકારવામાં આવ્યા નથી. તેથી, એવું માની શકાય નહીં કે ટ્રાયલ કોર્ટની ડિક્કી અમાન્ય હતી. જમીન ખેતીલાયક ન હોવાથી પરિણામે દિલ્લી લેન્ડ રિક્લેમ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ દ્વારા સંચાલિત ન હતી અને આમ, કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાયો ન હતો. [પેરા ૮, ૯] (૫૪૮-ઈ-જી; ૫૪૯-એ-બી)

૧.૩ ડિક્કીની માન્યતાને અમલીકરણ અદાલત સમક્ષ માત્ર સહજ અધિકારક્ષેત્રના અભાવના આધારે જ પડકારી શકાય છે જે ડિક્કીને અમાન્ય ઠેરવે છે. વર્તમાન કેસમાં, અધિકારક્ષેત્રનો કોઈ સહજ અભાવ ન હતો અને ડિક્કીના અમલીકરણ સામેનો વાંધો પાયાવિહોણો હતો. [પેરા ૭, ૯] (૫૪૮-ઈ-જી; ૫૪૯-એ-

બી)

હીરા લાલ પટની વિ. શ્રી કાલી નાથ [૧૯૬૨] ૨ એસ.સી.આર. ૭૪૭ – પર
આધાર રાખ્યો.

રામ લુભાયા કપૂર વિ. જે.આર. ચાવલા અને અન્ય ૧૯૮૬ આર.એલ.આર.
૪૩૨; નરેન સિંઘ અને અન્ય વિ. ફાઈનાન્શિયલ કમિશનર (૨૦૦૮) ૧૦૫
ડી.આર.જે. ૧૨૨; નીલિમા ગુપ્તા અને અન્ય વિ. યોગેશ સરોહા અને અન્ય
૧૫૬ (૨૦૦૯) ડી.એલ.ટી. ૧૨૯; આનંદ જે. દત્તવાણી વિ. સુશ્રી ગીતી ભગત
દત્તવાણી અને અન્ય (૨૦૧૩ (૧૩૭) ડી.આર.જે. ૧૪૬; સુંદર દાસ વિ. રામ
પ્રકાશ (૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૬૬૨: [૧૯૭૭] ૩ એસ.સી.આર. ૬૦;
ગૌણ સભા વિ. નથ્થી (૨૦૦૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૫૫૫: [૨૦૦૪] ૩
એસ.સી.આર. ૩૫૪ નો ઉલ્લેખ કર્યો.

"કેસ લો સંદર્ભ"

૧૯૮૬ આર.એલ.આર. ૪૩૨	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૫
(૨૦૦૮) ૧૦૫ ડી.આર.જે. ૧૨૨	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૫
૧૫૬ (૨૦૦૯) ડી.એલ.ટી. ૧૨૯	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૫
(૨૦૧૩ (૧૩૭) ડી.આર.જે. ૧૪૬	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૫
[૧૯૬૨] ૨ એસ.સી.આર. ૭૪૭	પર આધાર રાખ્યો	પેરા ૭
[૧૯૭૭] ૩ એસ.સી.આર. ૬૦	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૭
[૨૦૦૪] ૩ એસ.સી.આર. ૩૫૪	ઉલ્લેખ કર્યો	પેરા ૭

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ટિક્શન: સિવિલ અપીલ નં. ૨૨૯૬૭/૨૦૧૭.

નવી દિલ્હી સ્થિત દિલ્હી હાઈકોર્ટના સી. એમ. (મેઈન) ૧૩૬૮/૨૦૧૦ માં ૧૯/૦૯/૨૦૧૪ ના ચુકાદા અને આદેશ પરથી.

અપીલકર્તા વતી રાજીવ દિવાન, બલરાજ દિવાન, એડવોકેટ્સ.

પ્રતિવાદીઓ વતી કવિન ગુલાટી, સિનિયર એડવોકેટ, અવિ ટંડન, અપિનાશ શર્મા, એડવોકેટ્સ.

અદાલતનો ચુકાદો ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ, જે. દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

૧.૨જા આપવામાં આવી.

૨. દિલ્હી હાઈકોર્ટના લર્ડ સિંગલ જજ દ્વારા ૧૯/૦૯/૨૦૧૪ ના ચુકાદા દ્વારા બંધારણના આર્ટિકલ ૨૨૭ હેઠળની પિટિશન નકારી કાઢવામાં આવી હતી.

પિટિશનમાં એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ (નોર્થ) ના ૨૧/૦૮/૨૦૧૦ ના આદેશને પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ડિકીના અમલીકરણ દરમિયાન અપીલકર્તાના વાંધાઓ નકારી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

૩. ૨૦૦૨ માં પ્રતિવાદીઓ દ્વારા કાયમી મનાઈહુકમ માટે દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે દાવાના પ્રતિવાદીઓ દિલ્હીના નિલોઠી ખાતે આવેલી તેમની જમીનોના કબજામાં દખલ કરવાની ધમકી આપી રહ્યા હતા. સિવિલ જજ દ્વારા ૧૪/૦૨/૨૦૦૫ ના રોજ આ દાવાને દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ ની કલમ-૧૮૫(૧) ની જોગવાઈઓ દ્વારા બાધિત હોવાનું માનીને ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે વાદી જમીન પરની તેની માલિકી સ્થાપિત કરવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ નોંધાયેલ દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા. તદુપરાંત, ટ્રાયલ કોર્ટના મતે, વાદીઓએ પહેલા મહેસૂલી અદાલત પાસેથી ભૂમિધર તરીકેની જાહેરાત માંગવી જરૂરી હતી, જેના આધારે જ મનાઈહુકમ માંગી શકાય. ત્યારબાદ, ૩૧/૧૨/૨૦૦૫ ના રોજ પ્રતિવાદીઓએ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ-૬ હેઠળ દાવો દાખલ કર્યો હતો, જેમાં આક્ષેપ કર્યો હતો કે અપીલકર્તાએ જમીનનો કબજો બળજબરીથી લીધો હતો. જવાબમાં અપીલકર્તાનો બચાવ એવો હતો કે તે ન તો જમીનના કબજામાં હતો અને ન તો તેણે પ્રતિવાદીઓને બેકબજો કર્યા હતા. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ૩૦/૦૫/૨૦૦૮ ના

રોજ દાવો એકપક્ષીય રીતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, જેના આધારે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ડિકી-હોલ્ડર તરીકે અમલીકરણની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. અમલીકરણ દરમિયાન, અપીલકર્તાએ એવા આધારે વાંધાઓ દાખલ કર્યા હતા કે તેને દાવાવાળી મિલકત સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી અને તે કબજામાં નથી, અને એવા આધારે કે એકપક્ષીય ડિકી ગેરમાર્ગે દોરનારા રજૂઆત અને છેતરપિંડી દ્વારા મેળવવામાં આવી હતી. ૧૬/૦૪/૨૦૧૦ ના રોજ વાંધાઓ ડિફોલ્ટમાં ફગાવી દેવામાં આવ્યા હતા અને એ.ડી.જે. (નોર્થ)-૦૪, દિલ્હી દ્વારા કબજાના વોરંટ જારી કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાએ ૧૨/૦૭/૨૦૧૦ ના રોજ ડિકીના અમલીકરણ સામે એવા ગ્રાઉન્ડ પર વાંધો દાખલ કર્યો હોવાનું જણાય છે કે દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટની કલમ-૧૮૫ કબજો મેળવવા માટેના સિવિલ દાવાને બાધિત કરે છે. અમલીકરણ અદાલતે ૨૧/૦૮/૨૦૧૦ ના રોજ નીચે મુજબના અવલોકનો સાથે વાંધાઓ ફગાવી દીધા હતા:

"દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ માત્ર ખેતીની જમીન સંબંધિત લાગુ પડે છે પરંતુ પ્રશ્નવાળી જમીન ખેતીની જમીન નથી જે બાબતે ડી.એચ. (ડિકી હોલ્ડર) ના વકીલ દ્વારા ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી છે અને તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં તે જ ખસરા નંબર સંબંધિત વીજળીના બિલોની નકલો રેકૉર્ડ પર મૂકી છે જે વર્તમાન અમલીકરણ કાર્યવાહીનો વિષય છે. અન્યથા પણ, એ સામાન્ય જ્ઞાનની બાબત છે કે દિલ્હીની મોટાભાગની

ગ્રામીણ જમીન શહેરીકૃત થઈ ગઈ છે અને આવી ખેતીની જમીન પર ખાનગી વસાહતો, ભલે તે અનધિકૃત હોય, ફૂટી નીકળી છે. આ હકીકત વીજળીના બિલોની મદદથી સાબિત થઈ છે જે વાંધાકર્તાના વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોની ધાર કાઢી નાખે છે અને પ્રક્રિયામાં ડી.એચ. ના કેસને મજબૂત બનાવે છે, તેથી દલીલને ફગાવી દેવામાં આવે છે કે જમીન ખેતીની જમીન હોવાથી દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ દ્વારા સંચાલિત હોવાને કારણે અદાલતમાં સહજ અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ છે."

અમલીકરણ અદાલતના આદેશને અપીલકર્તા દ્વારા બંધારણના આર્ટિકલ ૨૨૭ હેઠળ પડકારવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટે ૧૯/૦૯/૨૦૧૪ ના તેના ચુકાદા દ્વારા પિટિશન ફગાવી દીધી હતી. હાઈકોર્ટે એ રજૂઆતને નકારી કાઢી હતી કે સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ-૬ હેઠળ મેળવેલી ડિક્રી એ ગ્રાઉન્ડ પર અમાન્ય હતી કે દાવો દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ ની કલમ-૧૮૫ દ્વારા બાધિત હતો.

૪. અપીલકર્તા વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે અગાઉનો કાયમી મનાઈદુકમ માંગતો દાવો દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ ૧૯૫૪ ની કલમ-૧૮૫(૧) ની જોગવાઈઓના ધ્યાનમાં રાખીને સક્ષમ સિવિલ અદાલત દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવ્યો હોવાથી, અને જમીન પ્રકૃતિમાં 'ખેતીલાયક' હોવાથી,

સિવિલ કોર્ટને આ બાબતમાં અધિકારક્ષેત્ર નહોતું. ડિકી અમાન્ય હતી અને આ બચાવ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, અમલીકરણમાં ઉઠાવી શકાય છે.

૫. હાઈકોર્ટે 'રામ લુભાયા કપૂર વિ. જે.આર. ચાવલા અને અન્ય' ૧૯૮૬ આર.એલ.આર. ૪૩૨ ને અનુસરતા અદાલતના અગાઉના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ ના હેતુ માટે 'જમીન' ગણાવા માટે, જમીન ખેતી, બાગાયત અથવા પશુપાલન સાથે સંકળાયેલા હેતુઓ માટે ધારણ કરેલી અથવા કબજામાં હોવી જોઈએ અને જો તેનો ઉપયોગ આવા હેતુઓ માટે ન થતો હોય, તો તે અધિનિયમના હેતુઓ માટે જમીન રહેતી નથી. દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા નરેન સિંઘ અને અન્ય વિ. ફાઈનાન્શિયલ કમિશનર (૨૦૦૮) ૧૦૫ ડી.આર.જે. ૧૨૨, નીલિમા ગુપ્તા અને અન્ય વિ. યોગેશ સરોહા અને અન્ય ૧૫૬ (૨૦૦૯) ડી.એલ.ટી. ૧૨૯, અને આનંદ જે. દત્તવાણી વિ. સુશ્રી ગીતી ભગત દત્તવાણી અને અન્ય (૨૦૧૩ (૧૩૭) ડી.આર.જે. ૧૪૬ માં પણ આજ મત લેવામાં આવ્યો છે.

૬. દિલ્હી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટની કલમ-૩(૧૩) 'જમીન' શબ્દની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરે છે:

"(૧૩) કલમ ૨૩ અને ૨૪ સિવાય "જમીન" એટલે ખેતી, બાગાયત અથવા પશુપાલન જેમાં મત્સ્યઉદ્યોગ અને મરઘા પાલનનો સમાવેશ થાય છે તેવા હેતુ માટે ધારણ કરેલી અથવા કબજામાં રાખેલી જમીન અને તેમાં સમાવેશ થાય છે -

(એ) તેને સંલગ્ન મકાનો,

(બી) ગામડાની આબાદીઓ,

(સી) ગ્રોવલેન્ડ્સ,

(ડી) ગામના ગોચર માટેની જમીન અથવા પાણીથી ઢંકાયેલી અને શિંગોડા અને અન્ય પેદાશો ઉગાડવા માટે વપરાતી જમીન અથવા નદીના પટમાં આવેલી અને પ્રસંગોપાત ખેતી માટે વપરાતી જમીન,

પરંતુ તેમાં સમાવેશ થતો નથી-

દિલ્લી શહેરને અડીને આવેલા બેલ્ટ અથવા વિસ્તારોમાં મકાનો દ્વારા રોકાયેલી જમીન, જેને ચીફ કમિશનર અધિકૃત ગેઝેટમાં નોટિફિકેશન દ્વારા તેને સંલગ્ન તરીકે જાહેર કરી શકે છે;"

કાયદાની સ્થિતિ જે સતત અનુસરવામાં આવી છે તે એ છે કે જ્યાં જમીનનો ઉપયોગ લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ હેઠળ નિર્ધારિત કોઈપણ હેતુ માટે કરવામાં આવ્યો નથી અને તેના પર બાંધકામ કરવામાં આવ્યું છે, ત્યાં તે ખેતીની જમીન મટી

જશે. એકવાર ખેતીની જમીન તેનું મૂળભૂત લક્ષણ ગુમાવે અને તેને પ્લોટમાં વિભાજિત કરીને અધિકૃત/અનધિકૃત વસાહતોમાં ફેરવવામાં આવે, ત્યારે પ્લોટ ધારકોના વિવાદો મહેસૂલી સત્તાધિકારીઓ દ્વારા નક્કી કરી શકાય નહીં અને સિવિલ કોર્ટ દ્વારા ઉકેલવા જોઈએ. કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાય નહીં. કાયદાની આ સ્થિતિને વર્તમાન કાર્યવાહીમાં વિરોધવામાં આવી નથી.

૭. ડિકીની માન્યતાને અમલીકરણ અદાલત સમક્ષ માત્ર સહજ અધિકારક્ષેત્રના અભાવના આધારે જ પડકારી શકાય છે જે ડિકીને અમાન્ય ઠેરવે છે. હીરા લાલ પટની વિ. શ્રી કાલી નાથ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૯૯ : (૧૯૬૨) ૨ એસ.સી.આર. ૭૪૭] માં, આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"...ડિકીની માન્યતાને અમલીકરણ કાર્યવાહીમાં માત્ર તે ગ્રાઉન્ડ પર જ પડકારી શકાય છે કે ડિકી પસાર કરનાર અદાલતમાં સહજ અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો એ અર્થમાં કે તે કેસની સુનાવણી કરી શકતી ન હતી કારણ કે વિષયવસ્તુ તેના અધિકારક્ષેત્ર માટે સંપૂર્ણપણે અજાણી હતી અથવા દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે અથવા ડિકી પસાર કરવામાં આવી ત્યારે પ્રતિવાદીનું મૃત્યુ થયું હતું, અથવા તેવું કોઈ અન્ય ગ્રાઉન્ડ જે અદાલતને દાવાની વિષયવસ્તુ અથવા તેના પક્ષારો પરના અધિકારક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણપણે અભાવ ધરાવતી કરી શકે..."

સુંદર દાસ વિ. રામ પ્રકાશ [(૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૬૬૨ : (૧૯૭૭) ૩ એસ.સી.આર. ૬૦] માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે:

"હવે, કાયદો સુસ્થાપિત છે કે અમલીકરણ અદાલત ડિક્રીની પાછળ જઈ શકતી નથી કે તેની કાયદેસરતા અથવા શુદ્ધતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકતી નથી. પરંતુ આ સામાન્ય નિયમમાં એક અપવાદ છે અને તે એ છે કે જ્યાં જે ડિક્રીનું અમલીકરણ માંગવામાં આવ્યું છે તે પસાર કરનાર અદાલતમાં સહજ અધિકારક્ષેત્રના અભાવને કારણે અમાન્ય હોય, તો તેની અમાન્યતા અમલીકરણ કાર્યવાહીમાં રજૂ કરી શકાય છે. જ્યાં સહજ અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હોય, તે કેસ ચલાવવાની અદાલતની સક્ષમતાના મૂળમાં જાય છે અને અમાન્ય ડિક્રી શૂન્ય છે અને જે કોઈપણ અદાલતમાં તે રજૂ કરવામાં આવે તેના દ્વારા તેને શૂન્ય જાહેર કરી શકાય છે. તેની અમાન્યતા જ્યારે પણ અને જ્યાં પણ તેને લાગુ કરવા અથવા તેના પર આધાર રાખવા માંગવામાં આવે ત્યારે અને અમલીકરણના તબક્કે અથવા તો આનુષંગિક કાર્યવાહીમાં પણ રજૂ કરી શકાય છે. તેથી, અમલીકરણ અદાલત એવી વાંધા અરજી પર સુનાવણી કરી શકે છે કે ડિક્રી અમાન્ય છે અને ડિક્રીનો અમલ કરવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. તેમ કરીને, અમલીકરણ અદાલત એવા ઠપકાને પાત્ર બનશે નહીં કે તે ડિક્રીની પાછળ જઈ રહી છે, કારણ કે

ડિકી શૂન્ય અને અમાન્ય હોવાથી, વાસ્તવમાં ત્યાં કોઈ ડિકી જ નથી. જુઓ કિરણ સિંઘ વિ. ચમન પાસવાન [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૩૪૦ : (૧૯૫૫) ૧ એસ.સી.આર. ૧૧૭] અને શેઠ હીરાલાલ પટની વિ. શ્રી કાલી નાથ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૯૯: (૧૯૬૨) ૨ એસ.સી.આર. ૭૪૭]. તેથી, તે સ્વાભાવિક છે કે વર્તમાન કેસમાં, અમલીકરણ અદાલત એ તપાસવા માટે સક્ષમ હતી કે શું ખાલી કરાવવાની ડિકી એ ગ્રાઉન્ડ પર અમાન્ય હતી કે સિવિલ કોર્ટને તે દાવો ચલાવવાનું સહજ અધિકારક્ષેત્ર નહોતું જેમાં ખાલી કરાવવાની ડિકી પસાર કરવામાં આવી હતી. જો ખાલી કરાવવાની ડિકી અમાન્ય હોય, તો અમલીકરણ અદાલત તેને અમાન્ય જાહેર કરી શકે અને પ્રતિવાદી સામે તેનો અમલ કરવાનો ઇનકાર કરી શકે." [ગૌણ સભા વિ. નથ્થી (૨૦૦૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૫૫૫ પાણ જુઓ]

૮. વર્તમાન કેસમાં, અમલીકરણ અદાલત દ્વારા અમલીકરણ સામેના વાંધા પરના તેના નિર્ણય દરમિયાન જે હકીકતનું તારણ કાઢવામાં આવ્યું હતું તે એ છે કે જમીન ખેતીની જમીન મટી ગઈ હતી અને દિલ્લી લેન્ડ રિકોર્મ્સ એક્ટ ૧૯૫૪ હેઠળ નિર્ધારિત હેતુઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો ન હતો. હાઈકોર્ટે અમલીકરણ અદાલતના મતને પુષ્ટિ આપતા નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા:

"...પરંતુ વર્તમાન કેસમાં, ડિકી હોલ્ડરે તે જ ખસરા નંબરના વીજળીના બિલો દર્શાવ્યા હતા અને અદાલતે એ પણ ધ્યાનમાં લીધું હતું કે દિલ્હીમાં મોટાભાગની ગ્રામીણ જમીનો શહેરીકૃત થઈ ગઈ છે અને ખેતીની જમીનો પર ખાનગી અનધિકૃત વસાહતો ફૂટી નીકળી છે. તેથી, હકીકતમાં, ઉક્ત જમીને તેની ખેતીની જમીન તરીકેની પ્રકૃતિ ગુમાવી દીધી હતી. ઉપરાંત, દાવો સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ-૬ હેઠળ જાહેરાત અને કબજા તેમજ મનાઈહુકમ અને અન્ય આનુષંગિક દાદ માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. અમલીકરણ અદાલતે જોયું કે વાંધાકર્તાએ એ દર્શાવ્યું નથી કે ઉક્ત દાવો કેવી રીતે ટકી શકે તેમ નહોતો. તેણે હીરા લાલ પટની વિ. શ્રી કાલી નાથ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૯૯ માં સુપ્રીમ કોર્ટના અભિપ્રાય પર આધાર રાખ્યો હતો જેમાં ઠરાવ્યું હતું કે "ડિકીની માન્યતાને અમલીકરણ કાર્યવાહીમાં માત્ર તે ગ્રાઉન્ડ પર જ પડકારી શકાય છે કે ડિકી પસાર કરનાર અદાલતમાં સહજ અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો એ અર્થમાં કે તે કેસની સુનાવણી કરી શકતી ન હતી કારણ કે વિષયવસ્તુ તેના અધિકારક્ષેત્ર માટે સંપૂર્ણપણે અજાણી હતી અથવા દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે અથવા ડિકી પસાર કરવામાં આવી ત્યારે પ્રતિવાદીનું મૃત્યુ થયું હતું, અથવા તેવું કોઈ અન્ય ગ્રાઉન્ડ જે અદાલતને દાવાની વિષયવસ્તુ અથવા તેના પક્ષકારો પરના અધિકારક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણપણે

અભાવ ધરાવતી કરી શકે. પરંતુ પ્રસ્તુત કિસ્સામાં અધિકારક્ષેત્રનો આવો કોઈ સહજ અભાવ નહોતો.""

૯. ઉપરોક્ત તારણોને આ કાર્યવાહીમાં સીધી રીતે પડકારવામાં આવ્યા નથી. જે દાવો ૩૦/૦૫/૨૦૦૯ ના રોજ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની કલમ-૬ હેઠળનો દાવો હતો જેમાં કોઈ પણ સંજોગોમાં, માલિકીના પ્રશ્નના નિર્ધારણની જરૂર નહોતી. અગાઉનો દાવો મનાઈદુકમ માટેનો દાવો હતો. હકીકતનું તારણ જે કાઢવામાં આવ્યું છે તે એ છે કે જમીન દાવાની રજૂઆતની તારીખે ખેતી વિષયક પ્રકૃતિની રહી ન હતી. તેથી, એવું માની શકાય નહીં કે ટ્રાયલ કોર્ટની ડિક્રી અમાન્ય હતી. જમીન ખેતીલાયક ન હોવાથી પરિણામે દિલ્લી લેન્ડ રિફોર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૪ દ્વારા સંચાલિત ન હતી અને કલમ-૧૮૫ હેઠળનો બાધ આકર્ષાયો ન હતો. અધિકારક્ષેત્રનો કોઈ સહજ અભાવ ન હતો અને ડિક્રીના અમલીકરણ સામેનો વાંધો પાયાવિહોણો હતો.

૧૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમને સિવિલ અપીલમાં કોઈ ગુણવત્તા જણાતી નથી, જે તદનુસાર ફગાવી દેવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ રહેશે નહીં.

દિવ્યા પાંડે

અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.